

УДК 781.2:374.25.

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.13.170

МОЛНАР Кристина Андріївна –

науковий співробітник Науково-дослідного центру ім. Легоцькі Тіводора
Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-0943-7597>

e-mail: molnar.krisztina1@kmf.org.ua

МОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСВІТНЬО-НАВЧАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ РОМСЬКИХ ДІТЕЙ

**МОЛНАР Кристина Андріївна. МОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСВІТНЬО-НАВЧАЛЬНІ
МОЖЛИВОСТІ РОМСЬКИХ ДІТЕЙ**

Різноманітність ромських громад як в культурному, так і в мовному плані є майже загальноживаним поняттям у різних дискурсах; саме їхня різноманітність стала однією з поширених характеристик представників ромської національної меншини. Люди, яких у всьому світі називають ромами, є членами гетерогенної категорії спільнот, що розмовляють різними мовами та інтегрують громади з різними ідентичностями та культурами під зовнішнім впливом.

Ключові слова: життя ромського населення, навчання ромської національних меншин.

**MOLNAR Krystyna Andriivna. LANGUAGE PROBLEMS AND EDUCATIONAL OPPORTUNITIES
FOR ROMA CHILDREN**

The diversity of Roma communities, both culturally and linguistically, is almost a truism in various discourses; it is precisely their diversity that has become one of the common characteristics of Roma.

The people referred to worldwide as Roma nationality are members of a heterogeneous category of communities speaking different languages and integrating communities of different identities and cultures under external influence.

As early as the 1950s, cultural anthropologists began to work on the construction of an understanding of Gypsy or Roma identity. Over the last decades, historical research on Gypsies has unfolded little by little, with scientific claims about various processes of adaptation, successful models of coexistence, settled lifestyles, niche economic activity or exclusion, prejudice, persecution and poverty.

In connection with the progressive assimilation, the right to receive national education is a primary issue, a question of national existence. The right to organize a national program is particularly important for the principle of equal opportunities, even if it is not mandatory in itself.

The analysis of the processes shows that in our country national education was implemented differently for each nationality, so that the tasks of national education of Gypsies/Roma from the very beginning to the present day are particularly different from each other. At the beginning of the Soviet period, some Roma were not Hungarian-speaking, did not attend preschool education at all, and by the early 1960s most of them did not even go to school.

Keywords: life of the Roma minority, education of the Roma national minority.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Дослідники вивчають питання інтеграції ромських дітей протягом десятиліть. На цей процес впливають мовні проблеми. Різні діалекти змішуються між собою, що ускладнює їх порозуміння. Згідно з історичними даними, в місті Сібіу вже в XV столітті оселилися роми, які перебували під юрисдикцією міста і виконували різні роботи (металообробка, робота ката, фортифікаційні роботи тощо). У джерелах турецької окупації XVI століття вони

згадуються як музиканти, ковалі, вогнеборці, ливарники, мечоносці і солдати. Кочовий спосіб життя у XVII столітті Трансильванії часто означав працю мігрантів, забезпечену та контрольовану. Роми, які потрапляли в залежність від поміщика, працювали в селах, що належали до поміщицьких маєтків, ремісниками, що було необхідним через нерозвиненість тогочасної промисловості. Завдяки архівним дослідженням доступно багато інформації про трансильванських золотошліфувальних ромів, яких в середині

XVIII століття угорською мовою називали «банас». Цигани визначаються єдиним, історично сформованим механізмом зовнішньої класифікації та багатьма специфічними етнічними культурами, на які впливають економічні стратегії, політичні умови та процеси асиміляції [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало зарубіжних дослідників зацікавлені в інтеграції ромів у наше суспільство. Однак для цього потрібно знати їхнє історичне та соціальне походження, з'ясувати, з якими труднощами вони стикаються в процесі соціалізації. Тривала серія дослідників – як Forray, Réger, Kertesi, т.д. – була присвячена освітній ситуації циганських/ромських дітей у минулому, і продовжує займатися нею дотепер, вивчаючи причини неуспішності циганських/ромських учнів у школі, соціальне та освітнє становище циганської громади тощо.

Ці дослідження свідчать, що, незважаючи на всі політичні рішення та заходи освітньої політики, багатовікову відсталість ромів так і не вдалося покласти край. Більшість учнів, які найбільше ризикують кинути школу, більшість тих, хто залишає школу в ранньому віці, – це ромські/циганські діти, чия родинна соціологія не має зразка середнього класу, чиї сім'ї не мають кар'єрного плану, який передбачає відвідування школи після закінчення обов'язкової освіти, а якщо й мають, то обмежуються професійно-технічним навчанням, рідше – закінченням середньої школи з отриманням атестату про повну загальну середню освіту.

Мета статті – обґрунтування мовних проблем та освітньо-навчальних можливостей ромських дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роми – народ, який не мав власної держави, до найнедавніших часів не мав писемності та власної інтелігенції. Тривалий час в історіографії народи з такими характеристиками розглядалися як «без історії», оскільки традиційно використовувані дослідницькі джерела не давали належної інформації. Оскільки роми не створили жодних письмових документів чи дослідницьких джерел про себе протягом усієї своєї історії, дослідження можуть спиратися лише на документи із зовнішніх джерел, які походять із середовища, що в кращому випадку є нецікавим, а в гіршому – ворожим. З другої половини XX століття, окрім цих джерел, які можна вважати спорадичними, увага була спрямована на так звану «внутрішню історію», джерелами якої були традиції, мова, звичаї, елементи

культури. Вивчення історії ромів, справді автентичного опису, може бути досягнуто шляхом поєднання декількох дисциплін. Окрім історіографії, слід також брати до уваги методи дослідження та результати соціології, антропології, етнографії, етнології тощо [6].

Під ромською ідентичністю – і ідентичністю взагалі – ми маємо на увазі прийняття ідентичності з певною групою та її культурою. У цьому сенсі ромська ідентичність існувала завжди, тому що роми завжди жили серед людей з відмінними від них самих культурами і традиціями. Міграція, відсутність постійного місця проживання, свобода і тісний контакт з природою є очевидними культурними відмінностями, які відрізняють як самих ромів, так і людей, з якими вони контактують. Однак про єдину національну свідомість та пробудження колективної циганської свідомості можна говорити лише починаючи з XX-го століття. Це не дивно, оскільки період національного пробудження, у випадку різних народів, в тому числі угорців, був лише результатом Просвітництва XIX століття. У другій половині XX століття почало з'являтися перше покоління ромських інтелектуалів, які усвідомили, що культура і традиції їхнього народу, втрачаються, і почали її зберігати, а також почали культивувати ромську культуру. Першим великим міжнародним кроком у русі за розвиток ромської культури став Перший Всесвітній ромський конгрес у Лондоні в 1971 році. Саме на цій важливій події було сформульовано необхідність створення єдиної циганської мови (яка до того часу мала багато діалектів, але не мала «офіційного» діалекту), а також створено циганський прапор, нижня зелена смуга якого символізує землю, природу, ліси і поля, а верхня синя смуга – небо, свободу і Боже провидіння. На цьому тлі розташоване червоне колесо, яке є символом мандрів, циганської коліснички (коліснички відлуння), а також відсилає до призахідного сонця [5].

Дослідження, проведені в різних країнах, показало, що на низьку успішність дітей у навчанні також впливають погане фінансове становище, неадекватна сімейна культура та застряглі процеси соціалізації. На успішність учнів значною мірою впливає мотивація, яка випливає зі звичок соціалізації; а їхнє фінансове становище впливає на їхню соціалізацію. Територіальний розподіл ромів характеризується їхнім проживанням у найбільш неблагополучних районах, де їхня чисельність є надмірно високою. Місце проживання також має великий вплив на їхню участь в освітньому процесі. Ромські діти

також страждають від освітнього виключення, дискримінації, сегрегації або дискримінації. Інклюзія ромів, доступ до освіти, зменшення компенсаторних елементів, які безпосередньо впливають на ромських дітей, виявлення прихованих талантів – проблеми, які потребують вирішення не лише в нашій країні, а й у Європі. Згідно з директивою ЄС, інклюзивна освіта дітей раннього віку – це можливість для них. Одним з найважливіших задекларованих принципів дошкільної освіти є те, що за освіту дитини в першу чергу відповідає сім'я, а дошкільний заклад відіграє допоміжну освітню, а іноді й таку, що зменшує недоліки, роль. Співпраця сім'ї та закладу може набувати різноманітних форм, адаптуючись до місцевих умов і значною мірою спираючись на них. Залучення батьків, їх активна участь у повсякденному житті дитячого садка може розвивати нові, інноваційні форми співпраці, на відміну від попередньої батьківської участі, коли батьки були пасивними, зовнішніми спостерігачами того, що відбувається в закладі.

Хоча поширена думка, що становище ромів в Угорщині стало нестабільним після зміни режиму, дезінтеграція почалася набагато раніше з історичних причин. Ромське населення в ранньомодерний період не тільки не було частиною селянської, фермерської традиції, але їхня освітня сегрегація вже тоді була очевидною, оскільки запровадження обов'язкової освіти стосувалося лише суспільства більшості. Трагедія ромського Голокосту, виключення з післявоєнного розподілу землі та пасивність державної соціалістичної політики у сфері ромської інтеграції до 1960-х років збільшили цей розрив. Резолюція Політичного комітету Угорської соціалістичної робітничої партії 1961 року змінила цю ситуацію, але вона зосередилася на примусовій асиміляції, а не на інтеграції. Партійна резолюція зосередилася на вирішенні «ромського питання» шляхом зменшення проблем працевлаштування, освіти та житла. Хоча цей напрямок міг би покращити становище ромів при соціалізмі, він увічнив структурні проблеми, які з новою силою проявилися після зміни режиму.

Політика щодо ромів, яку проводили уряди, що прийшли до влади після зміни влади, суттєво відрізнялася, але жодному з них не вдалося запобігти подальшій маргіналізації ромів. Вже існуючі проблеми загострюються тим, що в останні роки конфлікти між ромами та більшістю суспільства також стали політичною проблемою в усьому східноєвропейському регіоні. У

країнах регіону значну підтримку отримали ультраправі, часто відверто расистські та антициганські партії. Незважаючи на очевидну нездатність політики виключення вирішити проблему співіснування ромів і більшості суспільства, ліві сили змушені дедалі активніше протистояти викликам ультраправих.

Особливо це стосується Угорщини, де «Йоббік» зміг набрати значну силу в регіонах (насамперед на північному сході), де раніше у «МСП» не було серйозного конкурента [2].

Основною причиною мовних труднощів є відмінність рідної мови. Іншими словами, той факт, що ромські діти вивчають вдома мову, яка не є для них рідною. Однак кожен, хто знайомий з літературою про ромські дослідження в Угорщині – наприклад, з відповідними даними соціологічного дослідження, проведеного в 1970 році, – знає, що мовна ситуація ромів в Угорщині далеко не однорідна.

Лише близько третини ромських дітей зростають у ромськомовному середовищі, а ще 8-10% походять з беа (розмовляють архаїчними діалектами румунської мови). Крім того, рівень володіння угорською мовою ромських дітей з таких громад може бути різним: від одномовного володіння циганською або беаською мовами (що зараз зустрічається все рідше) до володіння мовою, якою дитина більше розмовляє (яка є домінуючою).

У випадку з дітьми з циганських або бета-громад вчителі часто стикаються зі специфічними мовними формами, що виникають під впливом рідної мови. Такі форми виникають через те, що діти природним чином переносять особливості звукової системи або граматики рідної мови на другу мову. (Ми самі робимо це несвідомо, коли вивчаємо іноземну мову).

Той факт, що дитина вивчає мову, відмінну від мови викладання в її рідній громаді, є проблемою іншого характеру. (Прикладом є те, що діти дипломатів, які переїхали зі своїми сім'ями за кордон і отримали там освіту, зазвичай здатні дуже швидко і безболісно адаптуватися до іншого мовного середовища).

Багато що вказує на те, що мовна проблема для ромських дітей є набагато складнішою. У цьому контексті варто згадати, що діти угорськомовних циган, які зараз складають більшість циганського населення – також мають багато мовних труднощів, згідно з повідомленнями вчителів.

У рідномовному середовищі маленька дитина вивчає не лише граматику рідної мови, але й соціально та культурно зумовлені

способи використання мови у своїй громаді. Цей процес, відомий як мовна соціалізація, є частиною соціалізації – процесу, завдяки якому маленька дитина стає культурно і соціально компетентною особистістю, повноправним членом суспільства.

Дослідження мовної соціалізації та шкільних можливостей для дітей з різних соціальних класів або етнічних спільнот показало, що моделі використання мови, засвоєні вдома, можуть стати джерелом переваг або недоліків у школі. З цієї точки зору, є багато свідчень того, що мовна неспроможність ромських дітей значною мірою пов'язана з тим, що мовні моделі, доступні їм вдома, зазвичай не мають зв'язку з письмовою мовою, з грамотністю.

Щоб зрозуміти важливість і вагу цього фактору, мабуть, не зайвим буде розглянути природу знань з грамотності, які дитина, що зростає в шкільному середовищі, може набути в дошкільному віці [1].

Шкільні моделі навчання ромських дітей залежать від багатьох факторів, включаючи культурне, соціальне та економічне походження. Ось деякі аспекти, які слід враховувати:

1. Культурне походження

Культурні традиції ромських громад мають сильний вплив на шкільне навчання. Громада, як правило, робить сильний акцент на сімейних та громадських зв'язках, які іноді вступають у конфлікт зі шкільними зобов'язаннями. Традиційний спосіб життя, в якому акцент робиться на пересуванні та соціальному житті, може ускладнювати відвідування школи.

2. Відвідування школи

Рівень відвідування школи ромськими дітьми часто є нижчим. Причини цього включають в себе наступні:

- Економічні труднощі: багато ромських сімей живуть у бідності, що означає, що вони не можуть дозволити собі відправити своїх дітей до школи.

- Дискримінація: ромські діти часто зазнають дискримінації в школах, що може зменшити їхню прив'язаність до школи.

- Шкільне середовище: у багатьох випадках неналежні шкільні умови, такі як нестача вчителів або погана інфраструктура, також перешкоджають відвідуванню школи.

3. Навчальна успішність

Навчальні показники ромських дітей часто є нижчими за середньостатистичні показники в суспільстві. Причинами цього є

- Відсутність підтримки.

- Відсутність мотивації: постійне перебування в умовах дискримінації та

бідності може мати демотивуючий вплив на навчання.

- Неврахування потреб: якщо школи не беруть до уваги специфічні потреби ромських дітей, це може ще більше знизити їхню успішність.

4. Можливості фінансування

Існує низка програм, спрямованих на підтримку освіти ромських дітей:

- Стипендії та гранти.

- Схеми наставництва: схеми, в яких волонтери допомагають ромським дітям вчитися та інтегруватися в суспільство.

- Громадські ініціативи: проекти, спрямовані на зміцнення ромської культури та ідентичності, а також на підтримку прихильності дітей до школи.

5. Дискримінація та заборони

Ромські діти часто стикаються з упередженнями в школах, що може сприяти погіршенню їхнього навчального середовища. Ці упередження можуть проявлятися так:

- Очікування: з боку вчителів або інших учнів, що часто означає, що ромські діти не отримують необхідної підтримки.

- Шкільний клімат: дискретний або відверто упереджений клімат може мати серйозний вплив на шкільний досвід ромських дітей.

Моделі шкільного навчання ромських дітей є результатом складних взаємодій, що виникають внаслідок взаємодії культури, економіки, соціальних норм та дискримінації. Належна підтримка та увага можуть допомогти покращити ситуацію.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. У зв'язку з прогресуючою асиміляцією, право на здобуття національної освіти є першочерговим питанням, питанням національного існування. Право на організацію національної програми є особливо важливим для принципу рівних можливостей, навіть якщо воно саме по собі не є обов'язковим. Аналіз процесів показує, що в нашій країні національна освіта реалізовувалася по-різному для кожної національності, так що завдання національної освіти циган/ромів з самого початку і до сьогодні особливо відрізняються один від одного. На початку радянського періоду деякі роми не були угорськомовними, взагалі не ходили до закладу дошкільної освіти, а до початку 1960-х років більшість з них не ходили і до школи.

У соціалізмі є статистично позитивний результат: до цього більшість ромів взагалі не ходили до школи, майже ніхто з них не закінчив початкову школу, але до 2003 року частка ромів, які мають щонайменше вісім років навчання, перевищила 80%. Але цей

результат, хоча і здається великим кроком, не є реальною зміною, тому що сьогодні вісім років навчання в школі не дають права на будь-яку життєздатну професію, пристойний заробіток і умови праці. Так само, як знецінюється середня та вища освіта, базова освіта сьогодні коштує не більше, ніж її відсутність в середині минулого століття. У подальшому я проведу більш глибоке дослідження освітніх можливостей учнів ромського населення.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть зосереджуватися на обґрунтуванні педагогічних умов удосконалення освітніх можливостей навчання ромських дітей.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Réger Z. Cigánygyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei. In: Romák és oktatás, Iskolakultúra, Pécs, 2001.
2. A romák helyzete Magyarországon és a kitörés útja a szegénységből. In.: Policysolutions, 2012.
3. Dupcsik Cs. A magyarországi cigányság története. Budapest: Osiris, 2009.
4. Binder M. Elképzelt kultúra. A roma/cigány kultúra egy lehetséges értelmezése és félreértelmezései. In: Eszmélet, 2010 nyár, 22 évf., 86. szám.
5. Fábiánné Andrónyi K. Romológia. L Harmattan könyvkiadó, Budapest, 2015.
6. Kántor J., Rigó R. Kompetenciafejlesztési lehetőségek a hon-és népismeret területén. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2013.

REFERENCES

1. Réger, Z. (2001). *Movni problemy ta shkil'ni mozhlyvosti roms'kykh ditey*. [Language problems and school opportunities of Roma children].
2. *Sytuatsiya romiv v Uhorshchyni ta vykhid z bidnosti*. (2012). [The situation of Roma in Hungary and the way out of poverty].
3. Dupcsik, Cs. (2009). *Istoriya uhors'kykh romiv*. [The history of Hungarian Roma]. Budapest.
4. Binder, M. (2010). *Uyavna kul'tura. Mozhlyva interpretatsiya ta nepravyl'ni interpretatsiyi kul'tury romiv/tsyhan*. [Imagined culture. A possible interpretation and misinterpretations of Roma/Gypsy culture].
5. Fábiánné Andrónyi K. (2015). *Romolohiya*. [Romológia]. Budapest.
6. Kántor, J., Rigó, R. (2013). *Mozhlyvosti rozvytku kompetentsiy u haluzi natsional'nykh ta etnichnykh doslidzhen'*. [Competence development opportunities in the field of national and ethnic studies]. Szeged.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОЛНАР Кристина Андріївна – науковий співробітник Науково-дослідного центру ім. Леґоцькі Тіводора Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: інклюзивна освіта в Угорщині, навчання дітей ромської національності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MOLNAR Krystyna Andriivna – researcher at the Tivadar Lehotsky Research Centre, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, Ukraine.

Circle of scientific interests: inclusive education in Hungary, education of Roma children.

Стаття надійшла до редакції 26.04.2025 р.

УДК 37 : 371.3 : 377 : (74 : 75 : 78)

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.13.174

ОЧЕРЕТЯНА Наталія Василівна –

науковий співробітник відділу вихованого проектування

Інституту проблем виховання НАПН України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4912-9254>

e-mail: nocher_77_@ukr.net

ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА

**ОЧЕРЕТЯНА Наталія Василівна. ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ
СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО ТА
ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА**

Стаття присвячена дослідженню інноваційних підходів до формування професійної спрямованості учнів початкової школи засобами образотворчого та декоративно-